

RUBOB VA RUBOBSIMON CHOLG‘ULARNING SHAKLLANISH TARIXI

Aziz Sami Elbek Fayoz o‘g‘li

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti

“Cholg‘u ijrochiligi” mutaxassisligi 2-kurs magistranti

elbekazizsami@gmail.com

ANNOTATSIYA

Maqolada rubob va rubobsimon cholg‘ularning shakllanish tarixi hamda Sharq mutafakkirlarining cholg‘u sozlarini takomillashuvi yo‘lidagi xizmatlari yoritiladi.

***Kalit so‘zlar:** rubob, rubobsimon cholg‘ular, Sharq mutafakkirlari, Farobiy, Ibn Sino, Markaziy Osiyo, cholg‘ular tasnifi.*

HISTORY OF FORMATION OF RUBOB INSTRUMENTS

ABSTRACT

The article describes the history of the formation of rubob instruments, as well as the contributions of Eastern thinkers to the improvement of musical instruments.

***Key words:** rubob instruments, Eastern thinkers, Farabi, Ibn Sina, Central Asia, classification of instruments.*

KIRISH

Musiqiy cholg‘ular insoniyat ma’naviyatini tarannum etuvchi vosita, ya’ni xalq ijodiyoti mahsuli bo‘lib, azal - azaldan omma orasida shakllanib, mohir soz ustalari tomonidan yasilib, tobora mukammallashib kelayotgan mo‘jizaviy ifoda vositalaridandir. Tarix davomida, doimo musiqiy cholg‘ularga bo‘lgan e’tibor katta bo‘lishi bilan birga tarbiyaviy tomonlari bilan ham alohida ahamiyatga ega bo‘lib

kelgan. Zamonaviy jarayonda o‘tmish an‘analariga yangicha qarash, ilg‘or rivojlangan texnikadan munosib foydalanish hamda komil insonni tarbiyalash kabi omillarga alohida e‘tibor qaratilmoqda. Hozirgi davr o‘zbek musiqa madaniyatida asrlar davomida sayqallanib kelgan ijro an‘analari va musiqa cholg‘ularining tarixiy ahamiyatini ilmiy - nazariy, ilmiy - amaliy tadqiq etish ishlari jadal olib borilmoqda. Ayniqsa, musiqa merosida milliy cholg‘u ijrochiligi san‘atining jonli urf - odatlari hamda ularga bevosita aloqador bo‘lgan nodir yozma manbalar va arxeologik izlanishlar natijasida topilgan qadimiy yodgorliklar alohida o‘rin egallaydi. Shunday qadriyatlarning o‘q ildizlarini tashkil etuvchi milliy musiqa va uning ilmiy - amaliy asoslari, benazir qadriyatlari jahon musiqa ahli tomonidan e‘tirof etilmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

So‘nggi yillarda madaniyat va san‘at sohalariga juda katta e‘tibor qaratilmoqda. Madaniyat va san‘at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida.⁶

2022/2023-o‘quv yilidan boshlab ta‘lim muassasalarida o‘quvchi va talabalarning musiqiy bilim va ko‘nikmalarini oshirish, ularning qalbida milliy madaniyatga bo‘lgan muhabbatni shakllantirish, yosh iste‘dodlarni aniqlash va qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilishi amalga oshirilishi belgilab qo‘yildi. Shu bilan bir qatorda madaniyat va san‘at sohasi xodimlarining ish haqlari oshirilib, ularning huquqiy himoyasi ta‘minlandi. Madaniyat va san‘at yo‘nalishidagi yangi ta‘lim muassasalari, yangi yo‘nalishlar va ixtisosliklar ochilib, muassasalarning moddiy texnik bazalari mustahkamlanmoqda. Ushbu ishlar Prezidentimiz va Vazirlar Mahkamasining tegishli farmoyish va qarorlari asosida amalga oshirilmoqda.

O‘zbekiston respublikasi oliy ta‘lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini (keyingi o‘rinlarda – Konsepsiya) tasdiqlash to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni.

O‘zbekiston Respublikasida oliy ta‘limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo‘nalishlarini belgilash, zamonaviy bilim va yuksak ma‘naviy-axloqiy fazilatlarga ega,

⁶ O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori PQ-112, 02.02.2022. Lex.uz

mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash jarayonini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida:⁷

NATIJALAR

Rubob va rubobsimon cholg'ularning tarixan shakllanishi va cholg'ularni qay yo'sinda rivojlantirish masalasi va cholg'ulardagi ayrim muammolar, cholg'ularning yanada takomillashuvi uchun qilinayotgan ishlar, fikr va takliflar haqida bayon qilindi.

MUHOKAMA

Musiqiy ta'lim jarayonida (boshlang'ichdan to oliygacha) rubob va rubobsimon cholg'ulari haqida keng bilimni qamrovchi yangi o'quv dasturlar, o'quv qo'llanma va darsliklarni ishlab chiqishda;

- ta'lim jarayoniga "ustoz-shogird" an'ana tizimini va zamonaviy ijro uslublarini joriy qilishda;

- sozgar ustalar uchun rubob cholg'usini takomillashtirish bo'yicha yangi tavsiyalar ishlab chiqishda;

- maqolaning tarixiy va nazariy-metodologik asoslari negizida an'anaviy va zamonaviy musiqa merosini rivojlantirish hamda o'zbek xalq cholg'ularini takomillashtirish va cholg'u musiqasini yangi tizimini shakllantirishda;

- sozandalar, bakalavr, magistr va doktorantlarning ilmiy izlanishlarida ma'lumotlar manbai sifatida xizmat qiladi.

XULOSA

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash lozimki, har qanday jamiyatning rivojlanishi hamda har tomonlama ravnaq topishida ustoz va murabbiy deb atalmish kasb egalarining fidokorona mehnati muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunning dolzarb masalasi hisoblangan yoshlar tarbiyasini olib borish va vatanga muhabbat ruhida tarbiyalashdek mas'uliyatli vazifani o'z zimmalariga olgan bu kasb egalariga har qancha hurmat va e'tibor qaratsak kamlik qiladi. Qadimdan hozirgi davrgacha

⁷ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son

shakllanib, bevosita professional ta'limda davom etib kelayotgan cholg'ularni ravnaq topishidagi an'analarini tizimli ravishda turli xil manbalarga asoslangan holda yoritishga harakat qildik.

Rubob va rubobsimon cholg'ularning shakllanish tarixini o'rganishda o'rta asrlar musiqa ilmiga oid asarlar asosiy manbalardan hisoblanadi. Milliy cholg'ularimizning tarixiy shakllanish jarayonini bilish aynan o'sha davrda yashab ijod qilgan olimlarning asarlarida keltirilgan.

“O'rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining tarixiy merosi, uning zamonaviy sivilizatsiya rivojidadagi roli va ahamiyati” mavzusida Samarqandda 2014 yilning 16 may kuni bo'lib o'tgan xalqaro konferensiyada Respublikamizning birinchi prezidenti I.A.Karimovning so'zlagan nutqida, Sharq xususan, Markaziy Osiyo mintaqasi IX-XII, XIV-XV asrlarda bamisoli po'rtanadek otilib chiqqan ikki qudratli ilmiy-madaniy yuksalishning manbai hisoblanib, jahonning boshqa mintaqalaridagi Renessans jarayonlariga ijobiy ta'sir ko'rsatgan Sharq uyg'onish davri – Sharq Renessansi sifatida dunyo ilmiy jamoatchiligi tomonidan haqli ravishda tan olingan” deb ta'kidlaydi .⁸ Haqiqatan ham Sharq xalqlari musiqa madaniyati tarixini o'rganishda O'rta asrlar musiqa ilmiga oid yozma yodgorliklar asosiy manbalar sifatida qaralishi kerak. Demak, milliy cholg'ularimizning kelib chiqish tarixi ham O'rta asr musiqa manbashunosligiga oid yozilgan asarlar bilan bog'liq. Sharq olimlarining nazariy qarashlari ijrochilik san'ati tajribasi asosida shakllangan bo'lib, ular o'z risolalarida musiqaning jamiyatda tutgan o'rni va ahamiyati haqida atroflicha ma'lumot berganlar.

Tarixiy asarlarda keltirilgan cholg'ulardan hozirgi davrga qadar takomillashib kelgan va musiqa ijrochiligida o'ziga xos o'ringa ega bo'lgan cholg'u sozlaridan biri – bu “rubob” (Qashqar rubobi, Afg'on rubobi, Pomir rubobi, Badahshon rubobi va h.k) va o'zbek milliy musiqasida XX asrning 30-40-yillarida qayta ishlangan

⁸ Zokirjon Oripov “X-XV asrlar O'rta Osiyo musiqa manbashunosligi” Toshkent 2017 y 3-bet

(rekonstruksiya) va amaliyotga tadbiiq etilgan rubob oilasi tarkibiga kiruvchi (prima rubobi, metsosoprano rubobi, kichik rubob va alt rubobi va h.k) cholg'ular hisoblanadi.

Markaziy Osiyo xalqlari musiqiy madaniyatida rubob cholg'usi keng tarqalgan cholg'ular oilasidan biri sanalib, xususan: o'zbeklar, tojiklar, uyg'urlar orasida qadimiy va ommalashgan cholg'ulardan biri hisoblangan. Qashqar rubobi qachon va qayerda paydo bo'lganligi haqida hozirgi davrga qadar aniq ma'lumotlar yo'q. Lekin ba'zibir tarixiy manbalarda "rabob", "rebab", "rubob" cholg'usi haqida ma'lumotlar keltirib o'tiladi. Bu cholg'ular to'g'risida yuqorida nomlari sanab o'tilgan allomalardan Abu Nasr al-Farobiy, Abdulqodir Marog'iy, Darvishali Changiy, Abdurauf Fitrat kabi mutafakkirlar asarlarida kuzatish mumkin.

Manbalarda qashqar rubobining Shinjon uyg'urlari orasida tarqalgan dastasi pardasiz, naqshinkor qulog'i hamda uchta asosiy va bir necha rezonator torlardan iborat, mizrob bilan chalinadigan "do'lon rubobi" turi mavjudligi haqida so'z yuritiladi. Bu cholg'u qadimgi Torin va Yorkent daryosi bo'ylaridagi vohalarda yashagan Do'lon qabilalarining qadimiy cholg'u sozi hisoblanib, miloddan 4 asr oldin qo'llanilgan degan ma'lumotlar bor.⁹

Xitoy tarixchilari tomonidan yozib qoldirilgan "Tan podshohligi davrining muhim bayonlari" kitobining 33-jildida "Qashqarlik besh torli rubob ustasi Pilol (Xitoyda uni Pey Shin Fu deb atashgan) rubobni mizrob bilan chaladi va keyinchalik uning bu xildagi qadimgi chalish uslubi tarqalib ko'plab xalqlar, mamlakatlar tomonidan ijobiy qabul qilingan" degan fikrlar keltiriladi.¹⁰

Bugungi kunda uyg'ur xalq musiqasi ijrochiligida rubob cholg'usining "Podachi rubobi", "Do'lon rubobi", "Qashqar rubobi", "Bas rubobi" deb nomlangan 4 turi keng qo'llanilmoqda.

Uyg'ur qashqar rubobi – uyg'ur xalqining eng ommalashgan cholg'usi sifatida e'tirof etiladi. Uning birinchi tori 1-oktava "do" notasiga sozlanib to'rttadan-oltitagacha rezonator torlari bo'lgan.

⁹ Ne'matillo Mo'jaziy "Tavorixi musiqiy". Pekin millatlar nashriyoti. 1982

¹⁰ "Uyg'ur 12 maqomining melodiya alohidaligi" 1995. Shinjon xalq nashriyoti

Do‘lon rubobi – “qumul rubobi” deb ham yuritilib asosiy uchta tori “lya-re-lya” yoki “lya-mi-lya” tovushlariga sozlanib o‘ntagacha rezonator torlari ham bo‘lgan.

Bas rubobi esa “re-lya-re” yoki “re-sol-re” tovushlariga sozlanib orkestrlarda keng qo‘llanilgan.¹¹

REFERENCES

1. *O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 08.10.2019 yildagi PF-5847-son*
2. *Zokirjon Oripov “X-XV asrlar O‘rta Osiyo musiqa manbashunosligi” Toshkent 2017 y 3-bet*
3. *O‘.Toshmatov, S.Turatov Ko‘hna cholg‘ular ijrochiligi T: 2016 3-bet. Шу кумоб 19-бем.*
4. *O‘.Toshmatov, S.Turatov Ko‘hna cholg‘ular ijrochiligi T: 2016 20 bet.*
5. *З.Орипов “X-XV асрлар Ўрта Осиё музыка манбашунослиги” Тошкент 2017 ў. 46-бем.*
6. *Ne‘matillo Mo‘jaziy “Tavorixi musiqiy”. Pekin millatlar nashriyoti. 1982*
7. *“Uyg‘ur 12 maqomining melodiya alohidaligi” 1995. Shinjon xalq nashriyoti.*
8. *Tursunjon Latip. “Uyg‘ur cholg‘u asboblari”. Shinjon universiteti nashri 1997.*

¹¹ Tursunjon Latip. “Uyg‘ur cholg‘u asboblari”. Shinjon universiteti nashri 1997.